

C

Tove Ottemalm Engman

MOSS OCH MÄNNISKOR

En undersökning av mosslik från yngre bronsålder
och äldre järnålder

Uppsala 2004

Abstract

Ottmalm Engman, T., 2004. Moss och människor. En undersökning av mosslik från yngre bronsålder och äldre järnålder. Bogs and people. An investigation of bog bodies from late Bronze Age and early Iron Age. C-uppsats. Department of Archaeology and Ancient History, Uppsala University.

This paper deals with a number of bog bodies foremost from late Bronze Age and early Iron Age. The purpose of this paper is to investigate the motive behind their deaths, whether they were sacrificed, executed as a result of crime or died because of other reasons. To do this I have examined their external injuries, the objects that sometimes were found near the bodies and if possible, made comparisons with other bog bodies that were found in the same area. The results of this investigation shows that this is not an easy problem to solve, even though most of the bog bodies in my opinion were killed in a non ritual context some of them exhibit signs that makes it possible that they were sacrificed.

Tove Ottmalm Engman, Department of Archaeology and Ancient history, Uppsala University. Thunbergsvägen 3, Box 626, 751 26 Uppsala. Sweden.

Tove.Ottmalm_Engman.9738@student.uu.se

Keywords: *Bog bodies, sacrifice, criminals.*

Innehållsförteckning

1. Inledning	4
1.1 Syfte och frågeställning	4
1.2 Metod	4
1.3 Källkritiska aspekter	5
1.4 Forskningshistorik	5
1.5 Så fungerar mossen	6
2. Mosslik	8
2.1 Borremosemannen	8
2.2 Borremosekvinnan I	8
2.3 Borremosekvinnan II	9
2.4 Weedingemännen	10
2.5 Bockstensmannen	10
2.6 Lindowkropparna	11
2.7 Windebyflickan	12
2.8 Grauballemannen	12
2.9 Tollundmannen	13
3. Mossens betydelse	14
3.1 Begravning	14
3.2 Ingenmansland	14
3.3 Trafik över mossar	15
3.4 Deponering och rituellt nedläggande i våtmarker	16
4. Tolkningar av mosslik	17
4.1 Offer	17
4.2 Deformiteter och offer	18
4.3 Mossliken i jämförelse med fynden av föremål i mossar	19
4.4 Offer för fruktbarhet och till keltiska gudar	19
4.5 Profana tolkningar	21
5. Diskussion	23
5.1 Männen från Weedinge	23
5.2 Kropparna från Borremose	23
5.3 Kropparna från Lindowmossen	26
5.4 Windebyflickan	27
5.5 Bockstensmannen	27
5.6 Grauballe- och Tollundmannen	28
5.7 Slutord	29
6. Summary	31
Litteraturlista	32

1. Inledning

I en tidigare undersökning av mosslik inriktade jag mig bland annat på att se om det fanns någon koppling mellan kelter och mosslik. Under denna tidsperiod blev jag medveten om hur komplicerat det är att försöka nå en lösning på problemet varför kroppar har nedlagts i mossar. Detta beror till stor del på att det ofta är svårt att avgöra hur personerna avlidit eftersom deras kroppar påverkas i stor omfattning av att ligga i mossen och flertalet av deras krosskador förmodas vara ett resultat av trycket från den omkringliggande torven. Fascinerande med mossliken är att det är både kvinnor och män som har nedlagts under en väldigt lång period och att omständigheterna kring deras död i många fall fortfarande är en gåta. Att fortsätta undersökningen kring dem trots problematiken är en utmaning även fast det kan vara svårt att komma fram till en definitiv förklaring.

1.1 Syfte och frågeställning

Min målsättning med uppsatsen är att undersöka ett antal kroppar man funnit i mossar främst från yngre brons- och äldre järnålder för att försöka komma fram till varför de hamnat där bland annat genom att diskutera de olika tolkningarna som redan existerar angående mosslik. Dessa tolkningar utgår antingen från ett sakralt perspektiv där mossliken antas vara offrade i olika sammanhang eller från ett profant perspektiv där mossliken antas vara personer som utsatts för brott, olyckshändelser eller att de själva begått brott och som straff avrättats och därefter begravts i mossar. Min frågeställning lyder: Kan man genom att studera mosslikens tillstånd och yttre skador och med hjälp av litterära källor avgöra om mossliken blivit offrade eller straffade?

1.2 Metod

För att göra en undersökning av detta slag kommer jag bland annat att analysera ett antal mosslik från olika länder i Nordeuropa. Dessa mosslik är både kvinnor och män och vissa av dem bär tecken efter våld medan andra verkar till synes oskadda. Min avsikt när jag valde ut dessa var att få ett heterogent material att arbeta med, dels för att kunna påvisa skillnaderna mellan ett mosslik och ett annat och dels för att tydliggöra problematiken med mossliken, nämligen att det inte finns någon enhetlig bild av dem. Jag har dock valt ut mosslik där

mjukdelar finns bevarade, med undantag från Bockstensmannen, eftersom det i de flesta fall är mycket svårt att försöka avgöra hur dessa avlidit om endast skelettet återstår.

Först kommer jag att presentera det arkeologiska materialet, det vill säga ett antal mosslik, för att sedan gå in på vilken betydelse mossarna kan ha haft för dem som levde i närheten av dessa. Därefter kommer jag att redogöra för olika tolkningar som gjorts beträffande mosslik för att avslutningsvis behandla dessa i diskussionskapitlet där jag gör den slutgiltiga undersökningen av mossliken.

1.3 Källkritiska aspekter

I min uppsats använder jag mig av och refererar till ett litterärt material bestående av äldre historiska verk skrivna av Tacitus och Lucanus. Vad som står i dessa verk ska dock behandlas med försiktighet eftersom sanningshalten i dessa kan ifrågasättas. Anledningen till att jag trots detta använder mig av dem är för att många forskare bygger sina teorier på redogörelser från dessa källor, något som jag har för avsikt att diskutera och kritisera. När det gäller mosslik är det dessutom problematiskt att göra en tolkning av dem utan att söka information i äldre verk vilka kan ge ledtrådar om varför kropparna hamnat i mossen. Det är av vikt att se dem som just ledtrådar och inte sanningsenliga rapporter.

Något som bör uppmärksammas är att endast kroppar som hamnar i mossen när temperaturen i denna är lägre än +4°C bevaras. Detta är ett representativitetsproblem vilket gör att man måste ha i åtanke att det sannolikt har funnits fler kroppar i mossarna men att dessa förmultnat. Även andra omständigheter kan ha lett till att kropparna inte bevarats, något som jag kommer att återkomma till i kapitlet om hur mossen fungerar.

1.4 Forskningshistorik

De flesta mossliken har påträffats i norra och västra Europa och särskilt många fynd har gjorts av torvgrävare i Danmark, norra Tyskland och Holland under 1940- och 1950-talet då bränslebehovet var stort på grund av andra världskriget (Augustsson 1992: 6; Van der Sanden 1995: 146). Exakt hur stort antal det handlar om är dock något osäkert eftersom man under 1800-talet inte registrerade fynden som gjordes utan antingen begravde dem på annan plats eller lämnade kvar dem i mossen, vilket var på grund av att man innan forskningen kring mosslik startade i slutet på 1800-talet inte förstod hur gamla de var. Idag har mosslik daterats ända från neolitikum till nutid, men de flesta är från yngre bronsålder och äldre järnålder. I

Tyskland, Holland och Danmark har hundratals mosslik upptäckts men flertalet av dessa har inte genomgått några undersökningar, mycket beroende på att man förut inte visste hur man skulle bevara kropparna så att en undersökning kunde utföras, vilket ledde till att kropparna ruttnade bort efter de tagits upp ur mossarna (B. Coles & J. Coles 1989: 177; Kekkonen 1996: 9). De tolkningar som gjorts av mossliken kommer jag att redogöra för närmare i kapitel 4 men i huvudsak rör de sig kring att mossliken skulle vara offerade i en fruktbarhetskontext eller avrättade till följd av kriminalitet.

1.5 Så fungerar mossen

Torvmossor kan byggas upp under tusentals år lagrandes organiska material i form av döda växter. Vätskeförhållandena i mossarna hämmar tillförseln av syre vilket saktar ner bakterietillväxten och andra ämnen som bryter ner organiskt material vilket leder till att växtresterna byggs upp och därefter pressas ihop till torv av sin egen vikt. Tyngden från de ovanliggande lagren i mossen leder även till att kroppar som legat en längre period i en mosse blir sammanpressade och deformerade. Avdunstningen av vatten från ytan på mossen kyler ner torven och begränsar därmed tillväxten av organismer som annars skulle bryta ner växtdelarna. Om regnmängden är tillräcklig kan det ur dessa mossor utvecklas så kallade högmossor som höjer sig högt över den normala mark- och vattennivån i området. Dessa högmossor som har ett lågt Ph-värde och är rik på humussyror kan vara flera kilometer långa och flera meter höga och kräver en sval och våt miljö. Vattnet i högmossen är mineralfattigt vilket är ett resultat av att den endast suger upp vatten när det regnar (Andersen & Geertinger 1984: 118; Augustsson 1992: 10; B. Coles & J. Coles 1989: 181).

Konservering av kroppar är i huvudsak beroende av tre faktorer. För det första så måste kroppen vara djupt nedsänkt i mossvattnet för att undgå angrepp från asätande djur och vattnet måste samtidigt vara tillräckligt syrefattigt för att hämma tillväxten av bakterier. För det andra så måste vattnet innehålla tillräckligt med garvsyror för att en konservering av mjukdelarna ska kunna ske. Om vattnet inte skulle innehålla dessa syror skulle skelettet bevaras medan mjukdelarna skulle ruttna bort. Slutligen så måste temperaturen på vattnet vara under +4°C för att förhindra och hämma förruttnelseprocessen. Är vattnet varmare skulle mjukdelarna ruttna bort och syrorna skulle dessutom angripa och förinta skelettet. Mossliken måste därför ha hamnat i mossen under kallare perioder såsom vinter eller vår, annars skulle de sannolikt inte ha bevarats (B. Coles & J. Coles 1989: 184).

Hår- och hudfärgen på mossliken är ofta brun, orange eller rödaktig vilket beror på mossens kemiska ämnen som förändrar pigmentet i huden och håret. Det är även vanligt att det översta lagret av huden försvinner när en kropp legat länge i vatten (Brothwell 1986: 37; Kekkonen 1996: 12; Painter 1995: 94).

2. Mosslik

2.1 Borremosemannen

1946 i den sydligaste delen av Borremose i Himmerland, Danmark påträffades ett manligt mosslik under torvgrävning. Torvgrävarna hade, efter att ha grävt en halv meter ner i fast torv, kommit ner till ett lager fuktig torv. Längst ner av detta fuktiga lager låg en kropp på ett lager av kompakt torv blandad med björkgrenar, vilket tydde på att kroppen från början lagts ner i en fördjupning i mossen. Kroppen daterades till cirka 700 f. Kr (B. Coles & J. Coles 1989: 185).

Den döde låg vriden med högra axeln mot vänstra knäet, även huvudet var vridet så pass mycket åt vänster att käken tryckts ur läge mot axeln. Sannolikt hade mannen begravts sittande för att sedermera bli hoppresad av trycket från mossen. Maginnehållet var i tillräckligt gott skick för att kunna genomgå mikroskopisk analys som visade att mannen konsumerat bland annat åkerspegel och pilört samt ogräsfrön (Glob 1965: 71ff.).

Beträffande de yttre skadorna på kroppen var bakhuvudet krossat och hjärnsubstansen iakttagbar, högra lårbenet var avbrutet. Därutöver påträffades runt halsen ett cirka en meter långt och en centimeter tjockt sammanflätat bastrep med löpknut. Förutom detta rep var mannen naken, men vid fötterna fann man två hoprullade kappor av fårskinn och under huvudet låg en liten vävd tyglapp. Ovanpå själva kroppen låg en 104 cm lång och 4 cm tjock björkkäpp. Mannens längd beräknades till cirka 155 cm (Glob 1965: 74f.).

2.2 Borremosekvinnan I

Året därpå fann man ytterligare ett mosslik en kilometer nordost från Borremosemannen. Denna gång var det en kvinna, liggandes på magen på en näverbädd. Stora delar av kroppen hade förmultnat. Huvudet som var täckt av tre centimeter rödbrunt hår var krossat och hjärnsubstansen iakttagbar. Höger ben var avbrutet nedanför knäet. Runt halsen satt en läderrem med en bärnstenspärla och en bronsplatta. Överkroppen var naken medan underkroppen doldes av ett slags täcke, en sjal och yllestycken i brun nyans. Ovanpå kroppen låg tre decimeterlånga björkkäppar och invid överkroppen påträffades ben från ett spädbarn. Därutöver fann man även ett keramikkräsl bredvid kroppens högra arm (Glob 1965: 75). Denna kropp daterades till cirka 400 f. Kr (B. Coles & J. Coles 1989: 185).

2.3 Borremosekvinnan II

1948 påträffades ännu ett mosslik i Borremose. Kroppen låg cirka 400 meter söder om Borremosse mannen, liggandes på mage. Kroppen var insvept i ett stort yllestycke som eventuellt använts som kjol, utöver detta gjordes inga fler fynd (Andersen & Geertinger 1984: 111; Glob 1965: 77).

Huvudet var delvis skalperat och skalpen låg vid ena sidan av huvudet. Denna skada kan emellertid ha inträffat under torvgrävning på området. När kroppen vändes och undersöktes visade det sig att ansiktet och kraniet var krossat. Halsen var i mycket dåligt skick, vilket ledde till att en undersökning av luftvägarna för att bedöma om kvinnan blivit strypt eller hängd inte gick att genomföra. Armarna var i något bättre skick och uppvisade inga spår av yttre våld. De inre organen var alltför skadade för att kunna genomgå en undersökning och man kunde inte finna spår av något foster. Man kunde dock göra en C-14 analys av lungorna och hjärtat vilket daterade kroppen till 770 (+- 100) f. Kr (Andersen & Geertinger 1984: 111; B. Coles & J. Coles 1989: 185).

Andersen och Geertinger gjorde 1977 tillsammans med Elisabeth Munksgaard från Nationalmuseet i Köpenhamn, en rättsmedicinsk undersökning av kroppen. Analysen man gjorde av kvinnans huvud visade att skalperingen troligen skett efter döden eftersom det inte fanns något tecken på blödning i skallbenet (Andersen & Geertinger 1984: 111ff.).

Slutsatserna Andersen och Geertinger drog av de omfattande undersökningarna av kroppen var att kroppen inte blivit begravd i en torr grop i mossen, eftersom detta skulle ha fått kroppen att förruttna innan syrorna i mossen hunnit påverka den. Dessutom bar huden inga spår efter insekts- eller djurangrepp efter döden, vilket också tyder på att kroppen snabbt hamnat i mossvattnet, eftersom asätande organismer inte kan överleva i detta. Angående krosskadorna i ansiktet gick det inte att avgöra om de skett före eller efter döden. Detta på grund av att luftvägarna var i så dåligt skick att det inte gick att finna spår efter blod i dessa, vilket i såna fall skulle tyda på att kvinnan blivit utsatt för våld innan döden inträffade. Dock menar Andersen och Geertinger att det inte finns något som tyder på att skadorna skulle ha uppkommit innan dödsögonblicket, detta bland annat på grund av att kvinnan inte har så kallade försvarsskador på armar och händer. Det gick inte att fastställa vad kvinnan avlidit till följd av (Andersen & Geertinger 1984: 117ff.).

2.4 Weerdingemännen

1904 fann man två kroppar liggandes bredvid varandra i en mosse vid Weerdinge i Holland. Kropparna (fig. 1) låg nakna på rygg och den ene låg på den andres utsträckta högerarm. I närheten av hjärtat på kroppen med utsträckt högerarm upptäcktes ett sticksår (Glob 1995: 89; Van der Sanden 1995: 155). Kroppen hade också en skada i buken där inälvorna trängt ut (Green 2002: 88f.).

Dessa två kroppar har tagits för en man och en kvinna, kanske för att den ene kroppen har långt hår, men nyare utredningar har visat att det handlar om två män. Van der Sanden menar att sättet männen låg i mossen, med armen under den andre, tyder på att de inte blivit dödade på grund av homosexualitet vilket en del menar på kan vara orsaken till att de dödades. Kanske var de istället släktingar, far och son eller på annat vis relaterade till varandra (Van der Sanden 1995: 154, 161). Kropparna daterades till mellan 160 f. Kr. och 220 e. Kr (Fisher 2003).

Fig. 1 Weerdingemännen som de låg när de påträffades i mossen. (Källa: <http://www.archaeology.org/online/features/bog/violence1.html>)

2.5 Bockstensmannen

Även i Sverige har man funnit mosslik, om än ej i samma utsträckning som till exempel Danmark. De mosslik man funnit i Sverige är inte bevarade på samma sätt utan mjukdelarna saknas oftast helt och det man hittar är delar av skelettet (Stjernquist 1965: 166f.).

Det kanske mest kända mossliket i Sverige är den så kallade Bockstensmannen från medeltiden. Skelettet av hans kropp påträffades 1936 i Bocksten utanför Varberg. Kroppen var genomborrad av två pålar, en av björk genom ryggen och en av ek genom hjärtat. En krosskada fanns på vänster sida av huvudet. Mannen var bland annat iklädd byxor, skor, kappa, struthätta och bar dessutom på två dolkar. Med hjälp av kläderna och struthättan kunde kroppen dateras till omkring mitten på 1300-talet. Platsen där kroppen påträffades ska förr i tiden ha varit ett område där fyra socknar gränsade till varandra, och det är en möjlig anledning till varför han begravdes just där (Glob 1965: 124ff.).

2.6 Lindowkropparna

1983 påträffades ett människohuvud i Lindowmossen utanför Wilmslow, England. Huvudet identifierades av patologer vara av kvinnligt kön i cirka 30-50 års ålder. Fyndet ledde till att man fick ett erkännande till ett 20 år gammalt mord som skett i närheten av mossen. Att huvudet tillhörde denna kvinna kunde senare avfärdas eftersom en första datering visade att huvudet var betydligt äldre än så. Huvudet fick namnet Lindow I (Turner 1995: 12f.).

Ett år senare fann man i närheten av det första fyndet en högerfot och kort därefter en överkropp. Denna överkropp var välbevarad trots att vänster hand saknades och höger hand endast delvis fanns bevarad. Mannen var naken förutom ett band runt vänster överarm och ansiktet och hjässan täcktes av kort hår och skäggstub. Genom bland annat en undersökning av hans tänder beräknades hans ålder till 25-30 år. Detta fynd fick namnet Lindow II (Ross & Robins 1990: 15, 27; Turner 1995: 13).

1987 gjordes nästa fynd vilket fick namnet Lindow III. Denna gång påträffades en del av en rygg och vid en ingående undersökning av området fann man därefter ytterligare 70 kroppsdelar däribland en hand, ett ben och ryggkotor. En analys av handen visade att den hade en onormal utväxt, nästan som en extra tumme. Man fann även spår av hasselnötter i mannens magsäck (Brothwell & Bourke 1995: 56; Green 2001: 12; Turner 1995: 13f.).

Slutligen 1988 gjordes det sista fyndet av människoart i mossen. 15 meter västerut från Lindow II fann man hudfragment från en bakdel och ett vänsterben. Kort därefter fann man även ett högerlår. Detta fynd benämndes Lindow IV (Turner 1995: 17f.).

En detaljerad undersökning av ben- och hudfragment från Lindowkropparna visade att kroppsdelarna från Lindow 4 med stor sannolikhet hör till Lindow II. Angående Lindow I och III finns det även här skäl att tro att kroppsdelarna hör ihop. Lindow III delarna passar ihop med Lindow I huvudet, dock indikerar könsdelarna på Lindow III att kroppen skulle vara av manligt kön. Det finns emellertid en möjlighet att huvudet som har ansetts vara av kvinnligt kön skulle kunna vara av manligt kön. Huvudet, som på grund av att det inte är fullständigt, är svårt att könsbestämna och en av anledningarna till att man tog det för kvinnligt var att delar som återstod inte var utpräglade manliga. Med den teknik som finns idag går det inte att säkert fastställa huruvida det är av manligt respektive kvinnligt kön (Brothwell & Bourke 1995: 54ff.).

Angående skador på kropparna uppvisar Lindow II tydliga spår efter yttre våld. Flertalet frakturer upptäcktes vid röntgen bland annat på huvudet, käken och revbenen. Även nacken var bruten och man fann ett djupt sticksår på halsen. Omkring de två frakturerna på huvudet

och sticksåret på halsen fanns svullna sårkanter, vilket tyder på att de tillfogades innan mannen avlidit. Gällande frakturerna på käken indikerar frånvaron av svullnad på att detta skett efter dödens inträdande, sannolikt till följd av pressen från den ovanliggande mossen. När man undersökte nacken fann man en hårt knuten rem vilket satt så hårt åt att den lämnat märken på huden. Remmen hade tre knutar vilket har lett till tolkningen att det är en garrott som använts för att snabbt knäcka nacken och samtidigt strypa personen i fråga. En undersökning av luftvägarna visade att de var helt slutna, förmodligen ett resultat av garrotten. Slutligen gällande de yttre skadorna på Lindow III och I bär de endast spår efter dekapitering. Lindow II har daterats till 200 f. Kr. – 119 e. Kr. och Lindow 3 till 250 – 230 f. Kr (Ross & Robins 1990: 26ff.; Turner 1995: 189).

2.7 Windebyflickan

1952 fann man kroppen av en ung flicka, i Windebymossen i norra Tyskland. Hon (fig. 2) låg på rygg med ena armen utsträckt. Mellan armen och höften låg en stor sten och över hennes kropp låg några grenar. Hennes ålder beräknades vara ungefär 14 år och en undersökning av hennes benstomme indikerade att hon varit undernärld under större delen av sitt liv vilket troligen hämmat hennes benväxt. Hennes kropp var naken förutom en oxskinnskrage och ett ylleband som satt hårt knutet över hennes ögon. Håret var cirka fem cm långt på högra sidan av huvudet och cirka 3 mm långt på den vänstra, vilket innebär att det sannolikt blivit avrakat innan hon hamnade i mossen. Kroppen uppvisade inga spår efter våld vilket gör det sannolikt att hon blivit dränkt. Windebyflickan har daterats till det första århundradet e. Kr (B. Coles & J. Coles 1989: 189; Glob 1969: 94ff.; Green 2001: 159).

Fig. 2 Windebyflickans huvud med bandet över hennes ögon.
(Källa: Glob 1965: 95)

2.8 Grauballe mannen

1952 påträffades i närheten av staden Grauballe, Danmark en kropp av manligt kön i en mosse. Kroppen var naken med cirka fem cm långt hår på hjässan och skäggstubb. Mannen

beräknades ha varit cirka 30 år gammal vid dödsögonblicket. Man antog vid en undersökning av huden på hans händer att han sannolikt inte haft ett slitsamt arbete. I hans magsäck fanns rester av 66 olika växter, därutöver även spår av kött. På mannens hals fanns snitt som gick från öra till öra och den högra tinningen och hakan hade krosskador, dock är det svårt att avgöra om krosskadorna uppkommit före eller efter döden vilket gör det troligt att mannen dött när halsen skars av. Kroppen daterades till det första århundradet f. Kr (B. Coles & J. Coles 1989: 181f.; Glob 1969: 33, 37ff.).

2. 9 Tollundmannen

1950 fann man under torvgrävning en man i Tollunds mosse i Danmark. Kroppen (fig. 3) låg i hockerställning och runt halsen satt en 155 cm lång löpsnara som skurit in i huden under hakan. En undersökning av nackkotorna som blivit kraftigt urkalkade under tiden i mossen kunde inte ge några svar på om nacken knäckts men på grund av löpsnaran och det faktum att den hade skurit in i

Fig. 3. Tollundmannen välbevarade ansikte före konserveringen av hans huvud.

(Källa: <http://www.tollundmanden.dk/flere-moselig.asp>)

halsen blev han förmodligen hängd. Förutom löpsnaran hade mannen en skinnhätta på huvudet som var knuten under hakan och även ett läderbälte runt midjan. De inre organen var välbevarade och genom en undersökning av matsmältningskanalen kunde man dra slutsatsen att mannen ätit en vegetarisk måltid bestående av bland annat korn, linfrön och pilört innan han dog (Glob 1964: 14, 24).

Kroppen daterades till 220+-40 f. Kr. Hans ålder beräknades till cirka 30 år (Bergmark 1992: 22f.).

3. Mossens betydelse

3.1 Begravning

I Centraleuropa karaktäriseras den yngre bronsåldern av den vanligt förekommande seden att kremera de döda för sedan lägga de brända benen i urnor inom ett avgränsat område. Detta gravskick har fått namnet urnegravfält. Parallellt med dessa urnegravar blev även flacka rösen och stensättningar allt frekventare gravskick. Under äldre järnålder var urnebrandgropar och urnegravar vanliga. Kring århundradet vid Kristi födelse blir skelettgravskicket åter vanligt och förekommer samtidigt som brandgravarna (Burenhult 1999: 15, 251, 258). I Storbritannien under 1000 – 500 f. Kr. var kremering det vanligaste gravskicket. Under 400-talet återkom skelettgravarna i delar av landet och först när romarna gjorde sitt intåg i landet under det första århundradet e. Kr. återgick man till kremering även om skelettgravskicket fortfarande var i bruk bland somliga (Cunliffe 1974: 287f, 294f). Att kremera en person kan ha setts som ett sätt att låta den döde/dödass själ lossna från den fysiska kroppen för att sedan med rökens hjälp kunna försvinna upp i andevärlden (Green 2001: 66f). Under denna period har människor nedlagts i mossar trots att det inte tillhörde det vanliga gravskicket vilket skulle kunna innebära att dessa människor blivit begravda där av en speciell anledning. Till exempel omtalar redogörelser från 1850-talets Ryssland att personer som begått självmord blivit begravda i mossar och även i Kina så sent som på 1900-talet berättas det om att man begraver självmördare i så kallade ödemarker i tron om att de skulle bli gengångare (B. Coles & J. Coles 1989: 178). Utöver detta finns det andra tolkningar om varför man kan ha begravt människor i mossar, något som kommer att tas upp i de kommande kapitlen.

3.2 Ingenmansland

En mosse är mer eller mindre obeboelig eftersom den är sank och farlig att vistas i. Säkerligen är det många som av misstag gått ner sig och förolyckats i dem. Men med hänsyn till en del mossliks skador finns det även personer som avsiktligt blivit placerade där. Frågan är då varför man har valt just en mosse. Nedläggandet av kroppar i mossar kan förknippas med uppfattningen av vilda och icke odlingsbara platser, den så kallade andra sidan, bortom människans kontroll (Green 2001: 113). Det finns källor som beskriver att kriminella blev transporterade till och från avrättningsplatsen på ett djurskinn med anledning av att den

kultiverade marken inte skulle bli vanärad av dem. Att dessa kroppar därefter skulle ha begravts i en mosse skulle kunna förklaras med att man såg mossarna som obrukbara och att depositionen av kroppar i en sådan inte befläckade den värdefulla odlingsbara marken (Munksgaard 1984: 122f).

Glob menar att Bockstensmannen begravdes i ett slags gränsland, där fyra socknar angränsade till varandra och detta skulle enligt gammal hävd innebära att kroppen inte kan ta sig därifrån för att ta ut hämnd (Glob 1965: 124ff.). Detta skulle enligt min uppfattning kunna innebära att man har valt ut platsen med omsorg, kanske för att liket skulle hamna i ett ingenmansland där dess ande inte kunde ta sig ifrån. Det skulle dessutom bli svårt att ta reda på vilken socken eller område personen tillhörde vid en brottsutredning, om personen ifråga blev mördad.

3.3 Trafik över mossar

De sura högmossarna i vilka kroppar har de bästa förutsättningarna för att bevaras är i jämförelse med andra typer av mossar särskilt ojämna och gropiga på ytan vilket skapar problem och risker för de människor som är bosatta på gränsen till dessa (Andersen & Geertinger 1984: 116; B. Coles & J. Coles 1989: 154). Utan hjälpmedel fick man antagligen ta sig över genom att hoppa från tuva till tuva och försöka hålla sig på någorlunda stabil mark, men detta kan endast ha varit genomförbart vissa perioder av året och när vädret tillät det. För att bosättningar skulle kunna upprätthålla kontakten med varandra över mossar i särskilt mosstäta områden, där det inte alltid gick att gå runt dem, såsom Tyskland, Holland, Irland och England lade man ner mycket arbete på att anlägga spår och vägar över dem. Byggandet av dessa har pågått i 6000 år i nordvästra Europa och lämningar efter dessa anläggningar finns ibland fortfarande bevarade nere i mossarna. Från norra Tyskland, Holland, Irland, England och Danmark vet man att omkring 1000 sådana vägar har funnits och detta är troligen bara en bråkdel av de vägar som en gång existerat. Torv- och dikesgrävare som arbetar i mossar och sankmarker stöter ofta på sådana lämningar och med hjälp av dessa kan arkeologer inte bara kartlägga hur vägarna gått utan också se hur betydelsefull en enskild väg varit, beroende på hur mycket arbete som lagts ner på den. Av detta kan man sedan dra slutsatser om hur etablerad och välorganiserad kommunikationen mellan bosättningarna varit (B. Coles & J. Coles 1989: 154f).

3.4 Deponering och rituellt nedläggande i våtmarker

Två viktiga aspekter enligt Green när det gäller offrandet av något är givandet och separationen. Själva givandet görs i syfte att givaren själv ska få något tillbaka från guden. En gåva till gudarna måste också omvandlas från den mänskliga världen till den andliga genom själva offerakten då den transformeras från det profana till det sakrala. Gåvan måste med andra ord bli fysiskt eller symboliskt skild från den mänskliga världen för att kunna övergå till andevärlden. En metod att göra detta på kan vara genom att förstöra gåvan, exempelvis genom att böja svärd eller spjut. Offrar man något levande såsom djur eller människor skulle dödandet av dessa symbolisera separationen. Överföringen till den andliga världen skulle också kunna uppnås genom att gåvan placeras på en helig plats till exempel en helgedom eller andra heliga områden. Sådana platser fungerade som sakrala länkar och gränser mellan världarna och var samtidigt jordliga manifestationer av den metafysiska världen (Green 2001: 22ff.).

Deponering i vattendrag och våtmarker har förekommit under lång tid. Under bronsåldern bestod föremålen oftast av svärd, hjälmar, svärdsskidor och spjut. Avsikten med dessa deponeringar kan ha varit ett offer till en krigsgud i vattnet, ett offer för att försäkra sig om en säker resa över vattnet eller helt enkelt för att sänka vapnen på en plats där ingen kan nå dem (Brunaux 1988: 94f.). Det finns även fynd från neolitikum som tyder på att man offrat i vattendrag. Det är omdebatterat huruvida dessa fynd är avsiktligt deponerade eller om det handlar om till exempel förlorade föremål. Dock tyder den stora mängden fynd i vatten, bland annat av importerade yxor, på att åtminstone en del av dem är avsiktligt deponerade (Karsten 1994: 141ff.).

Om de keltiska gudarna finns beskrivet i Lucanus *Pharsalia* där han skriver att man till guden Teutates offrade genom att dränka människor och till guden Esus offrade man genom hängning. Dessa två gudar ska ha symboliserat elementen där Teutates stod för vattnelementet och Esus för jorden eller växtligheten (Powell 1959: 151f.). Tacitus berättar om att germanerna dyrkade Nerthus, moder jord gudinnan. Hon sägs ha färdats på en klädesbetäckt vagn dragen av kor och under tiden rådde fred och glädje. Efter att Nerthus återvänt till sin helgedom tvättas vagnen och klädet av trälarna i en sjö som ligger i hemlig avskildhet. Därefter försvinner trälarna ner i sjöns djup (Tacitus kap. 40).

4. Tolkningar av mosslik

4.1 Offer

Att knivhuggning och hängning är de klart vanligaste sätten för rituellt dödande är Patrick, Ross och Robins samstämmiga om. Problemet med att fastställa om en människa avlidit till följd av hängning är att det ben under hakan som bryts vid hängning är väldigt bräckligt och det kan vara svårt att avgöra om det brutits naturligt efter begravningen. Benet är dessutom litet och bevaras därför oftast inte vilket gör det omöjligt att dra slutsatser om hur personen avlidit. När det gäller mossliken som ofta är välbevarade finns det ett antal lik som uppvisar spår efter hängning, det sitter rep eller snaror kring deras halsar vilka ofta lämnat märken i huden. Cirka en procent av alla mosslik bär spår efter hängning vilket statistiskt sett är ett dåligt underlag för dra slutsatser om rituellt offer menar Briggs (Briggs 1995: 178; Patrick 2003; Ross & Robins 1990: 49). Även Ström är inne på samma idé och anser att straffet att döda någon genom hängning bland germansktalande samhällen skedde utan någon koppling till religion eller offer. Att hänga folk var praktiskt och rationellt eftersom det var ett enkelt sätt att döda någon på. Även självmord genom hängning har varit vanligt bland folk i historien just på grund av att det var effektivt och lätt att genomföra (Ström 1942: 152). Att de snaror eller garrotter som suttit runt halsarna definitivt skulle tyda på icke-offer menar Green är osannolikt på grund av att om det verkligen var ett offer kan det ha varit viktigt att lämna kvar repen som en symbol för personernas död, samt att det är troligt att man såg föremålet som dödat personen som befläckt och alltför meningsladdat för att återanvända det (Green 2001: 124).

Även om det i vissa fall går att avgöra om en människa avlidit till följd av hängning återstår problemet att ta reda på i vilket sammanhang personen blivit hängd. För att med hjälp av äldre litterära källor och arkeologiskt material undersöka om en religiös avrättning ägt rum föreslår Philippa Patrick att man följer en modell som framhäver de viktigaste faktorerna när det gäller offer, bland annat lokalisering av avrättningsplatsen och antalet offer inblandade. När det gäller lokaliseringen av avrättningsplatsen skulle till exempel alla vattenkällor kunna ses som potentiella votivofferplatser. Samtidigt skulle denna vattenkälla lika gärna kunna vara en ypperlig plats att göra sig av med en mördad person, en eventuell olycksplats där folk drunknar eller en plats att göra sig av med personer som vanärat sina kroppar eller hållit sig undan strid som Tacitus beskriver ska dränkas i träsk med grenverk ovan sig (Patrick 2003;

Tacitus kap. 12). En annan faktor när det gäller avrättningsplatsen är att undersöka om den är lätt- eller svårtillgänglig. Då måste man dock ha i åtanke att landskapet hela tiden förändras och att det sannolikt inte ser likadant ut idag som det gjorde förr. Avståndet från avrättningsplatsen till boplatsen kan indikera hur mycket tid och energi man var tvungen att lägga ner för att ta sig till platsen. Dock betyder inte detta att en geografiskt avskild eller svårtillgänglig plats inte är duglig som avrättningsplats, hos till exempel Inkafolket ska man ha offrat barn genom att lämna dem på bergstoppar och där handlar offerritualen inte enbart om själva dödandet utan innefattar även vandringen upp till toppen där barnet sedan överlämnas till gudarna (Patrick 2003).

Ett försök till att uppskatta hur många offer som varit inblandade kan göras genom att undersöka hur många individer som begravts inom ett visst område. Grupper av gravar eller enskilda gravar innehållandes ett flertal personer kan indikera om platsen använts en enda gång eller om den använts under en lång period. Om det bara finns en eller få individer som bär tecken efter en ovanlig död är det svårare att avgöra om de blivit offerade eller inte. En viktig faktor när det gäller offer är att undersöka likheter mellan möjligt offerade personer för att på så sätt försöka dra slutsatser om de är offerade eller ej och för att göra detta behövs ett flertal individer där jämförelser sinsemellan kan göras (Patrick 2003).

Många av mossliken från norra Europa bär spår efter svåra skador eller stympning från dödsögonblicket och enligt Green indikerar skadorna på Lindow II, Grauballemannen och kvinnan från Borremose att våld varit en nödvändig del i det rituella offerandet. Den ögonbindel som satt över Windebyflickans ögon antyder att hon var en siare, en profet vars inre syn förstärktes genom att den yttre togs bort (Green 2001: 51, 120). Ström anser däremot att ögonbindlar är förenade med dödsstraff och seden att sätta ögonbindel på personer som har dömts till döden sannolikt är en gammal sedvänja som härstammar från antiken vilket nämns i medeltida källor, bland annat i Sturlungasagan där två bröder som ska avrättas vägrar ta på sig ögonbindlar eftersom de inte vill avrättas som tjuvar (Ström 1942: 126).

4.2 Deformiteter och offer

En del av de människor från järnålderns Europa som förmodas fallit offer för rituellt dödande visar tecken på deformiteter eller handikapp, faktorer som kan ha påverkat valet av dem som offer. En undersökning av Windebyflickans skelett visade att hon varit undernärd och Lindow III hade en extra tumme på sin högra hand. Anledningen till att man skulle ha valt ut dessa personer och offerat dem på grund av deras defekter kan ha varit att man sett dem antingen

som fördömda, välsignade eller som ett gott eller ont omen. En annan anledning kan ha varit att de var oförmögna att strida eller att hjälpa till i hushållet. Grekerna och romarna beundrade fysisk fullkomlighet och skönhet och både de djur som offerades och de präster som utförde akten var tvungna att vara perfekta, utan defekter. Grekerna trodde dessutom att vissa defekter hos en människa var ett resultat av gudomligt ingripande och att detta komparerades genom att personen hade talang för något annat, till exempel att se in i framtiden (Green 2001: 124, 159f.).

4.3 Mossliken i jämförelse med fynden av föremål i mossar

Glob menar att det framgår tydligt vid jämförelse med det vanliga gravskicket att mossliken inte är en del utav detta utan i många avseenden anknyter till andra offerfynd av föremål man gjort i mossarna och att de har offerats till samma gudar. Dock anser han att man måste göra undantag för dem som förolyckats i mossen, men att det absoluta flertalet av de välkända fynden bär offrets prägel. Om Grauballemanden föreslår Glob att denne skulle vara offerad eftersom hans hals var avskuren, vilket enligt Glob är ett tydligt tecken på en offerhandling eftersom man förr i vissa germansktalande samhällen skulle ha velat se den offerades blod välla fram i en ström till gudens ära (Glob 1965: 123ff.). Även Van der Sanden är av åsikten att mossliken är förenade med den rituella deponeringen av föremål i mossarna. Han tycker det verkar osannolikt att sådana heliga miljöer ska ha använts för att göra sig av med icke önskvärda personer såsom brottslingar som Munksgaard föreslår, i stället är det möjligt att mossliken offerades i fruktbarhetssyfte. Argumentet att mossliken skulle vara votivoffer motsätter sig Briggs, han menar att de samtida depåerna av föremål som tros vara rituellt deponerade i mossar är frånvarande i de mossar där man påträffat fler än ett lik. Att göra en koppling mellan dessa föremål och mossliken och tolka båda som rituella offeringar är därför långsökt (Briggs 1995: 178).

4.4 Offer för fruktbarhet och till keltiska gudar

Ross och Robins misstänker att en klimatförändring som ledde till dåliga skördar i Danmark kan ha föranlett offerandet av en del av mossliken. Detta grundas på paleobotanikers undersökningar av matrester som kunnat analyseras i de fall magsäcken och dess innehåll varit bevarat hos mossliken. Detta innehåll har oftast bestått av en gröt eller välling av bland annat spannmålsprodukter. Personerna skulle då ha offerats till gudarna eller jordemodern för

bättre skördar. Enligt Ross och Robins skulle Lindow II ha dött en keltisk, trefaldig offerdöd under den keltiska högtiden Beltain. Tretalet var heligt hos kelterna och den keltiska gudavärlden dominerades av tre gudar som krävde människooffer. Lindowmannen, som de anser ha varit en keltisk druid, ska ha offrats åt alla tre gudarna där den brända biten mat i hans mage symboliserar brännoffret till åskguden Taranis, garrotteringen och sticket i halsen symboliserar häng- och knivoffret till Esus och slutligen vattenoffret i mossen till Teutates (Ross & Robins 1990: 48f, 55, 71). Beltain, eller Beltine och Chétshamain som högtiden också kallas, firades den första maj och markerade början på den varma årstiden. Utmärkande för denna högtid var att man tände stora eldar som man därefter drev boskapen emellan för att skydda dem mot sjukdomar. Två vittnesskildringar av ceremonier under Beltain från 17- och 1900 talet berättar om att man bakade en kaka som delades upp i bitar varav en färgades svart av kol. Alla bitar lades sedan i en säck eller en mössa och personerna som deltog turades om att ta varsin bit. Den som fick den svarta biten var den helgade och offerades symboliskt genom att hoppa tre gånger genom elden. Denna sågs som en syndabock, men förr i tiden skulle personen ha blivit offerad berättade det ena vittnet (Powell 1959: 116; Ross & Robins 1990: 37ff.).

Även om Ross och Robins inte betraktar de danska mossliken som offer från en keltisk ritual, lägger de fram teorin att de kan vara offerade åt Nerthus i fruktbarhetssyfte. Glob är av samma åsikt och baserar denna tolkning på den sista måltiden av vegetarisk gröt som en del av mossliken inmundigat och även att många av de halssnaror som suttit kring halsen på mossliken påminner om Nerthus halsring, vilket skulle kunna tolkas som att den döda personen vigts åt henne. Även det faktum att hassel är närvarande vid vissa mosslik tyder på att det skulle vara rituellt. Till exempel hade Lindow III intagit hasselnötter strax innan döden. En romano-brittisk inskrift från en platta daterad till 400 e. Kr. från England berättar om hur man straffar illasinnade i form av offer till vattenguden Neptunus med hassel (Glob 1965: 140; Green 1998; Ross & Robins 1990: 174). Ross och Robins gör också liknelser mellan Lindow II och Borremosemannen och anser att även Borremosemannen lidit den trefaldiga döden. Detta baserar de på hans skallskador och att han blivit hängd och därefter dränkt. Vidare anser de att även maginnehållet tyder på att han blivit offerad. Att Grauballemannens vårdade händer och naglar är en indikation på att han tillhörde den övre klassen i samhället har Ross och Robins tolkat som att han var en präst som offerats, eventuellt i samband med dyrkandet av Nerthus (Ross & Robins 1990: 49; Tacitus kap. 19).

4.5 Profana tolkningar

Angående de båda kvinnorna funna i Borremose anser Ross och Robin att dessa sannolikt är avrättade i en ickerituell kontext. Detta grundas på att en uppenbar dödsorsak saknas i båda fallen. De föreslår istället att det kan handla om ett straff för äktenskapsbrott som Tacitus beskriver i *Germania*, där de germanska kvinnorna som varit otrogna får sitt hår avskuret, kläs av nakna och därefter jagas under piskslag genom byn. Även Windebyflickan har tolkats som att hon dödats på grund av äktenskapsbrott eftersom hennes huvud var delvis avrakat, samma tolkning har gjorts av ett annat ungt kvinnligt mosslik med delvis avrakat huvud från Holland (Ben Salah 1995: 49; Ross & Robins 1990: 49; Tacitus kap. 19; Van der Sanden 1995: 149).

Struve resonerar att mosslik vilka påträffats utan några andra fynd som till exempel djurben kan associeras till gengångareteorin. De representerar individer som ansetts vara alltför rastlösa för att bli begravda i vanliga gravar. Sådana personer, det vill säga brottslingar, självmördare, olycksfall eller överfallna, blev oskadliggjorda genom våld och avklippning av håret innan de begravdes i mossen. Enligt hans tolkning har våldet och klippningen inget att göra med straff eller offer utan var ett sätt att avvärja ondska (Turner & Scaife 1995: 148). Seden att begrava självmördare i mossar och träsk kan spåras till skrivna källor från 1400-talet och förmodligen är den ännu äldre än så. Det kan bara ha funnits ett huvudsakligt motiv till att man begravde självmördare och brottslingar i mossar, det var dessa personer man var mest rädd för att de skulle gå igen och Ström anser att anledningen till att man placerade dem i mossar var av att man såg mossarna som de lämpligaste platserna att göra sig av med dem (Ström 1942: 187).

De grenar och pålar som ofta påträffats på, genom eller vid sidan av mossliken har bland annat tolkats som en metod för att hindra de döda från att gå igen, hålla kroppen under ytan och också som ett hjälpmedel för att dränka personen. Briggs har svårt att tro att kropparna avsiktligt blivit fastnaglade i mossen, han anser att det måste ha varit för riskabelt för dem som pålade fast kropparna. Ändå är det svårt att förklara det på något annat sätt på grund av att information om pålarnas ursprungliga läge saknas. Att de skulle ha använts för att hindra en nedsänkt kropp eller dess själ för att fly håller han för osannolikt eftersom det tar lång tid för träet att suga upp så pass mycket vatten att det sjunker (Briggs 1995: 179f; Glob 1965: 126).

Ström håller inte med om tolkningen som gjorts av Tacitus dödsstraff angående personer som vanärat sina kroppar, vilket många tolkat att det handlar om personer som straffats för

homosexualitet. Han anser att argumentationen för en sådan tolkning inte håller och att det inte går att basera sådan argumentation på ett enda uttalande som dessutom är svårtolkat. Däremot menar Ström att detaljerna kring fynden ofta visar en betydande samstämmighet med Tacitus beskrivning av hur den rättsliga processen gått till. Till exempel är många mosslik täckta eller fästade i marken med grenar eller pålar. I de fall mossliken uppvisar detta finns det ingen anledning att misstro att de avsiktligt skulle ha blivit nedsänkta där som en avrättning eller kopplingen mellan dem och avrättningsmetoden som Tacitus beskrivit. När det gäller de mosslik som sänkts i mossen efter att de dödats uppstår problem eftersom man då måste räkna ut vad som hände innan kropparna sänktes. En förklaring är att det i vissa fall kan ha handlat om mord eller dråp och att man därefter har gömt kroppen i mossen. Men det finns inte brist på stöd för antagandet att det i samhällen före kristendomens intågande utfördes nedsänkningar av brottslingar som redan blivit avrättade i mossar. Adam av Bremen berättar till exempel om en missionär som blir dödad när han attackerar en avbild av Tor på tinget och hans kropp blir därefter sänkt i sumpmarken. Även medeltida lagar säger att avrättade brottslingar ska begravas i träsk eller mossar, något som säkert skulle kunna spåras till de gamla germanska lagarna anser Ström (Ström 1942: 180ff.).

En annan tolkning av de föremål som påträffats vid liken är att de kan ha använts i räddningsförsök. I ett försök att rädda en person som gått ner sig är ett starkt rep en nödvändighet, och för att personen inte ska ådra sig allvarliga skador skulle personens händer och armar behöva vara fria att ta tag i det. Om så inte var fallet skulle det sista alternativet vara att kasta repet runt personens hals och hoppas att det håller för belastningen. Försök att dra upp en död kropp som redan mjuknat av mossens syror skulle medföra svåra skador på kroppen, skador som långt senare skulle kunna orsaka problem i avgörandet om de tillfogats av rånare eller under ett räddningsförsök. Försök att rädda en person genom att kasta kläder, pinnar och grenar måste ha gjorts i ren desperation. Med dessa problem i åtanke anser Briggs det är egendomligt att i de fall man förvissat sig om dödsorsaken hos ett mosslik har skadorna alltid varit på halsen eller nacken, antingen genom strypning eller som hos Grauballemannen, att halsen varit avskuren (Briggs 1995: 177).

5. Diskussion

5.1 Männerna från Weerdinge

Båda männen från Weerdinge påträffades nakna liggandes bredvid varandra, den ene till synes helt oskadd och den andre med två sår där ett av dessa orsakat att inälvorna trängt ut. Sättet de låg bredvid varandra, på rygg med en hand utsträckt under den andre tyder på att det handlar om en sorts begravning vilket gör att man kan utesluta att de skulle ha gått ner sig av olyckshändelse. Även mord och dråp kan uteslutas anser jag eftersom jag har svårt att föreställa mig att man skulle lagt ner så mycket möda på att lägga dem bredvid varandra på det viset. Detta talar även emot teorin att de skulle ha dödats som straff för att de varit homosexuella som även Van der Sanden och Ström opponerar sig emot. Om man verkligen skulle ha gått så långt att man dödat personer av denna anledning måste det ha setts som oerhört skamligt och att då begrava dessa på det viset verkar besynnerligt eftersom det demonstrerar någon sorts omtanke om de döda.

Vad de som tolkat Tacitus beskrivning av lagen som straff för homosexualitet verkar ha glömt eller förbisett är den viktiga detaljen att de som vanärat sina kroppar skulle ha blivit sänkta i mossen med hjälp av grenverk. I Weerdingemännens fall saknas detta, man har inte funnit några käppar, grenar eller träbitar av något slag, någonting som annars ofta påträffas i samband med mosslik vilket gör det osannolikt att argumentera att de skulle ha förmulnat och försvunnit. Om man överhuvudtaget ska argumentera för homosexualitetstraffet och hänvisa till Tacitus kan man inte ta fasta på vissa detaljer och negligera andra.

Mina slutsatser när det gäller Weerdingemännen baserade på förhållandena kring kropparnas placering och skador är att det förmodligen handlar om två människor relaterade till varandra, kanske släktingar eller nära vänner som begravts tillsammans som även Van der Sanden föreslår. Omständigheterna kring deras död är fortfarande oklara, kanske är deras samtidiga död en slump eller så har den ene dränkts för att följa med den andre till den andra sidan.

5.2 Kropparna från Borremose

Alla tre mossliken från Borremose hade krossade huvuden och påträffades tillsammans med tygstycken av olika slag. Borremosemannen var naken men vid hans fötter låg två ihoprullade

kappor och under hans huvud låg en tyglapp. Angående dödsorsaken kan man av det rep som satt runt hans hals och av det krossade huvudet dra slutsatsen att han blivit dödad och att man dessutom kan utesluta att det handlar om en olyckshändelse. Även om Briggs resonerar att både kläder, rep och käppar kan ha använts i ett räddningsförsök, anser jag att det i detta fall är otänkbart på grund av de två ihoprullade kapporna som låg vid hans fötter och tyglappen under hans huvud. Detta tyder på att det är andra personer som har begravt mannen och att de lagt ner dessa objekt vid hans kropp. Det faktum att hans bakhuvud var krossat och lårbenet brutet behöver inte nödvändigtvis innebära att detta skett innan han avled utan kan ha orsakats av trycket från mossen, vilket är ganska rimligt i detta fall om man betänker att även hans käke pressats ur led. Jag anser att mannen sannolikt blivit hängd och att han därefter begravts i mossen av närstående och att klädesplaggen var gravgåvor. Det finns också en möjlighet att mannen skulle ha begått självmord, men sett i sammanhanget att man funnit ytterligare två kroppar i samma mosse verkar det mer rimligt att anta att han blivit dödad. Björkkäppen som lagts ovanpå honom tolkar jag som en vidskeplig skyddsåtgärd, för att kroppen inte skulle gå igen.

När det gäller Borremosekvinnan I bär hon likheter med Borremosemannen på så sätt att hennes huvud var krossat, textilier fanns närvarande och ovanpå kroppen låg björkkäppar. Det som skiljer henne åt, inte bara från de andra kropparna i Borremose utan även från alla andra kroppar jag undersökt, är att hon påträffades tillsammans med ett keramikärl, ben från ett spädbarn och bar även ett halsband med en pärla och en bronsplatta. Dessutom låg hon på en bädd av näver. Allt detta är starka indikationer på en begravning där föremålen utgör gravgåvor, trots att det inte tillhör det normala gravskicket vid denna tidpunkt, det vill säga kremering. Att det vid kroppen påträffades ben från ett spädbarn gör att man kan förmoda att dödsorsaken är kopplat till detta och att kvinnan var mamma till barnet. Om man tänker sig att barnet var dödfött eller dog strax efter födseln och att mamman dog kort därefter, kanske på grund av komplikationer vid födseln, skulle förruttnelseprocessen satt igång tidigare i barnkroppen, vilket kan förklara att inga mjukdelar fanns bevarade av den. Eftersom kvinnokroppen i hög grad förmultnat är det dock mer sannolikt att anledningen till att endast benen återstod är på grund av att ett barn är mycket mindre än en vuxen och därför är det större risk att mjukdelarna försvinner.

En tolkning som gjorts av Borremosekvinnan I är att hon dödats på grund av äktenskapsbrott och man baserar detta på Tacitus utsagor. Detta kanske skulle kunna vara rimligt eftersom kvinnan begravts tillsammans med ett barn som då skulle kunna vara utomäktenskapligt. Men återigen vill jag poängtera att man inte ska tolka in för mycket när

det gäller de historiska källorna, Tacitus skriver ingenting om att kvinnor vilka begått äktenskapsbrott ska dödas på grund av detta. Istället vill jag faktiskt påstå att detta handlar om en begravning, där mamman och barnet förmodligen avlidit i samband med förlossningen och därefter begravts tillsammans med gravgåvor såsom keramikkruset och smycket. Skadorna på hennes kropp kan mycket väl ha orsakats av trycket från mossen vilket jag anser stöds av att hennes kropp i övrigt var dåligt bevarad. Att man lagt tre käppar ovanpå hennes kropp skulle kunna bero på att hennes förlossning varit särskilt svår och man ville att hon skulle vila i frid. En analys av benen från spädbarnet och av kvinnans kropp skulle kunna ge information om bland annat barnets ålder och om kvinnan lidit av någon sjukdom i samband med den förmodade förlossningen.

Borremosekvinnan II är mycket svår att uttala sig om. Hennes kropp har blivit noggrant undersökt och har genomgått en större del tester men trots detta har man inte kunnat avgöra dödsorsaken. Även i hennes fall har man antagit att hon blivit dödad på grund av äktenskapsbrott eftersom hennes huvud var delvis skalperat. Undersökningar av detta har dock visat att skalperingen skedde efter döden och kan lika gärna ha varit ett resultat av torvgrävningen i området. Borremosekvinnan II är ett typiskt exemplar av ett mosslik där man trots ett stort antal analyser inte kan fastställa dödsorsaken eller erhålla någon information överhuvudtaget som kan kasta ljus över varför hon hamnat i mossen. Därför verkar det som att man helt enkelt tagit henne för äktenskapsförbryterska eftersom den tolkningen ligger närmast till hands på grund av hennes skalpering. Detta är inget ovanligt, alla av de kvinnliga mossliken som jag undersökt har tolkats som äktenskapsförbryterskor medan männen däremot antas vara bland annat offerade präster, kriminella eller aristokrater. Det enda kvinnliga mossliket som fått en annan tolkning är Windebyflickan som även har föreslagits vara en sierska på grund av det band som täckte hennes ögon.

Det enda man egentligen vet om Borremosekvinnan II är att hon avled någon gång på hösten i början av 700 talet f. Kr. och att det inte går att avgöra hur hon avlidit. På grund av detta är det oerhört svårt att överhuvudtaget spekulera i varför hon hamnat i mossen men jag anser dock att man ska vara öppen för andra tolkningar än otrohetsteorierna. Enligt min uppfattning finns det inget som motsäger att kvinnor skulle ha hamnat i mossar av samma skäl som männen.

5.3 Kropparna från Lindowmossen

I Lindowmossen har man funnit två kroppar, men eftersom det inte går att utesluta att det huvud som man tror hör ihop med Lindow III är av kvinnligt kön skulle det kunna vara lämningar från sammanlagt tre kroppar. Jag håller dock med om uppfattningen att huvudet hör till Lindow III eftersom Lindow III saknade huvud och man annars borde ha haft stora möjligheter att finna ytterligare ett huvud vid den ingående undersökningen av området.

Lindow III kroppen var i mycket dåligt skick och hade fallit sönder under tiden i mossen. Efter man passat ihop de olika kroppsdelarna kunde man inte finna några yttre skador förutom att huvudet antagligen blivit avhugget. Trots att Lindow III och Lindow II är daterade till ungefär samma tidpunkt bär de inga likheter med varandra. Man kan anta att Lindow III dött av halshuggning även om detta inte är helt definitivt eftersom man inte vet med säkerhet om huvudet verkligen tillhört honom, medan Lindow II varit utsatt för sådant kraftigt våld att det inte finns några tvivel att han verkligen blivit dödad. Angående skadorna menar jag att det viktiga inte ligger i att komma fram till exakt vad det var som dödade honom utan snarare att visa på hur mycket man ansträngt sig för att ta död på honom. Ross och Robins har i princip byggt hela sin teori om att Lindow II eventuellt skulle vara en keltisk druid som offerats under en Beltainfest på två faktorer. Den ena är att han lidit den trefaldiga döden där skadorna och maten i magen symboliserar offer till tre olika gudar. Den andra är att de kopplar den brända biten mat till den keltiska högtiden Beltain, där den som fick den brända kakbiten skulle offeras. För det första är detta baserat på ögonvittnesskildringar från 17- och 1900 tal vilket gör att trovärdigheten i dessa källor kan ifrågasättas och för det andra anser jag att det är ganska långsökt att dra slutsatser om att Lindow II skulle ha offerats under en Beltainfest bara för att han hade ätit något som var bränt, särskilt med tanke på att det dessutom gått 2000 år mellan hans död och ögonvittnesskildringen. En muntligt traderad historia som denna kan sannolikt förändras en hel del under tidens gång och jag har inte svårt att föreställa mig att ett sådant ämne som människooffer kan hjälpa till att öka dramatiken i berättelsen.

Jag kan inte se något som skulle indikera på att Lindow II eller Lindow III blivit offerade. Att Lindow III hade ätit krossade hasselnötter innan han dog anser jag inte vara en indikation på att han skulle ha offerats till Neptunus såsom Green föreslår, utan snarare på att det tillhörde den normala kosten. De är båda från samma århundrade och har blivit nedsänkta i samma mosse och om man hade en tradition att offra människor i detta område antingen under en Beltainfest eller under andra omständigheter, menar jag att dessa kroppar borde ha dödat på liknande vis och att man borde ha funnit fler offer i mossen. Att argumentera att Lindow III

kanske blev dödad som straff för ett brott han begått och samtidigt argumentera att Lindow II blev offer håller jag för osannolikt eftersom jag har svårt att föreställa mig att man skulle ha sänkt både kriminella och offer i samma mosse. Jag är av den uppfattningen att både Lindow II och Lindow III har blivit avrättade som straff och att man tillfogat Lindow II så många skador kan ha att göra med typen av det brott han begått. Hade situationen varit annorlunda till exempel att man endast funnit Lindow II i mossen, hade det antagligen varit lättare att tolka honom som ett offer eftersom han utsatts för betydligt mer våld än vad som krävs för att döda en människa.

5.4 Windebyflickan

När det gäller Windebyflickans dödsorsak tyder frånvaron av skador och det faktum att en stor sten låg över hennes kropp på att hon blivit dränkt. Att hälften av håret på hennes huvud var avrakat och att hon endast var iklädd en oxskinnskrage och ett band över ögonen indikerar att hennes död var speciell, något som förstärks av att hon dessutom var väldigt ung när hon dog. I detta fall känns det inte helt omöjligt att föreställa sig att hon faktiskt blivit offer även om det lika gärna kan handla om en avrättning. Med tanke på hennes låga ålder verkar det dock osannolikt att hon skulle ha blivit avrättad för ett begånget brott. Bandet över hennes ögon kan tolkas på olika sätt, möjligen var hon blind eller så sågs hon som en sierska som Green föreslår. Om hon nu sågs som en sierska verkar det något märkligt att man skulle ha offerat henne på grund av detta för det borde ha setts som en användbar gåva. Att hon offerades för att hon var blind verkar också underligt eftersom man i såna fall offerade någonting som inte var perfekt vilket snarare borde ha setts som en förolämpning mot gudarna. Kanske är det inte så avlägset att anta att hon blivit avrättad och att bandet som täckte hennes ögon var en ögonbindel som hindrat henne från att se under avrättningen.

5.5 Bockstensmannen

Bockstensmannen från 1300-talet anser jag vara ett ganska tydligt exemplar av ett mord. Detta på grund av att han var fullt påklädd och dessutom bar på två dolkar. Förmodligen har man dödat honom genom att slå honom i huvudet för att därefter ha naglat fast honom i mossen med de två pålarna som gått rakt igenom hans kropp. Jag håller det för mer sannolikt att pålarna i detta fall har använts för att hålla nere kroppen så att den inte skulle komma upp till ytan och avslöja brottet, än att de skulle ha använts för att hindra mannen från att gå igen.

Att han blev begravd där fyra socknar angränsade varandra uppfattar jag mer som att det berodde på att det var där brottet begicks, men möjligheten finns att man skulle ha dödat honom på annan plats för att sedan ha forslat dit honom.

Bockstensmannen är intressant på så sätt att det handlar om en människa som dog inte alltför långt tillbaka i tiden då kristendomen var etablerad. Att tolka honom som ett offer skulle förmodligen ingen göra idag, men däremot verkar det betydligt lättare att göra denna tolkning på människor som levtt långt tillbaka i tiden trots att omständigheterna inte skiljer sig alltför mycket åt.

5.6 Grauballe- och Tollundmannen

Analysen av Grauballemannens maginnehåll visade att han hade ätit en måltid bestående av 66 olika växter och kött. Denna ansenliga mängd av växter skulle kunna vara en indikation på att han blivit offerad. Att han tillsammans med andra danska mosslik har tolkats som offer till Nerthus baserat på den mat de ätit ställer jag mig dock kritisk till. Även här har man utgått från Tacitus redogörelser och där står det ingenting om att man skulle ha förberett en sista måltid till dem som skulle ha offerats till henne. Faktum är att det inte står något överhuvudtaget om att människor skulle ha offerats till henne, däremot att de som tvättat hennes vagn skulle försvinna ner i en sjö efteråt. Men det tolkar jag som att de döds på grund av att de inte ska avslöja vad de sett när de rengjort vagnen och även om de skulle vara offer till Nerthus borde i sådana fall mossliken ha blivit dränkta och inte strypta eller fått halsen avskuren som Grauballemannen.

Argumenten som talar för att Grauballemannen ska ha blivit offerad är växterna i magen och att han hade välvårdade händer och naglar men då förutsätter man att det existerade ett begrepp om den så kallade sista måltiden, något som jag inte är övertygad om att det gjorde. Om det nu fanns ett sådant begrepp skulle det lika gärna kunna ha använts i avrättningssammanhang som i en offerkontext. Eftersom jag ställer mig kritisk till offerteorierna ser jag det följaktligen som mer sannolikt att mannen blivit avrättad även om jag håller med om att växterna kan tyda på offer. Tolkningen att han skulle ha varit en präst eller aristokrat endast för att hans händer och naglar var välvårdade som Ross och Robins gjort är osannolik eftersom forskning har visat att detta mycket väl kan vara ett resultat av syror och vattnet i mossen.

Snaran som satt runt Tollundmannens hals är en stark indikation på att han avlidit till följd av hängning. Briggs vill gärna förklara förekomsten av en snara eller ett rep runt halsen på ett

mosslik med att det är lämningar från ett räddningsförsök men eftersom Tollundmannen hade skåror i huden under hakan där snaran suttit tyder detta på att han blivit hängd eftersom det först och främst är detta område som skadas vid en hängning. Att han dessutom låg i hockerställning är ett tecken på att han blivit nedlagd i mossen och inte att han skulle ha gått ner sig av olyckshändelse.

Beträffande resterna av växterna i hans mage finns det inget som tyder på att det skulle vara något speciellt med det han åt utan jag tolkar det som att det hörde till den normala kosten och inte att det skulle vara en sista måltid innan avrättningen. Min slutsats gällande Tollundmannens död är att det inte finns något som tyder på att han blivit offerad. Huruvida han blivit avrättad eller inte är svårt att avgöra, men i detta fall kan man inte bortse från möjligheten att han begått självmord eftersom han är den enda kroppen man hittat i området.

5.7 Slutord

Genom undersökningen av mossliken blir problematiken angående den bakomliggande orsaken till deras placering i mossen framträdande. Det faktum att man påträffat kroppar från en mängd olika länder och att de daterats till olika tidsperioder visar på att det är något som pågått under en lång tid. Lämningar av vägar över mossarna visar på att man rört sig över dem och att man levtt inte alltför långt bort från dem. Därför menar jag att det är sannolikt att en del mosslik kan vara personer som av misstag gått ner sig och förolyckats. Dock är det säkerligen svårt att skilja dessa från andra mosslik där en uppenbar dödsorsak inte kan avgöras, men en person som förolyckats borde inte bära spår efter något yttre våld och inte heller borde det finnas några föremål i närheten av kroppen som tyder på att andra människor begravt kroppen.

De käppar och grenar som påträffats på kropparna skulle förmodligen i vissa fall kunna vara rester från räddningsförsök men eftersom de mosslik jag undersökt enligt min åsikt inte är olyckor tyder det mer på folklig vidskepelse. Att undersöka och jämföra kroppar från samma mosse borde säga en hel del om varför de hamnat där kan man tycka, men inget mosslik är egentligen det andra likt. Därför fungerar det inte att enbart behandla dem som en grupp utan man måste även granska vart och ett separat.

Man måste även ha i åtanke att endast kroppar som hamnar i mossen när temperaturen är under +4°C bevaras, vilket gör att det inte går att få visshet om de kroppar som hamnat där under varmare perioder eller hur stort antal det handlar om. Dock skulle lösfynd av klädesplagg eller andra föremål som bevaras väl i mossar kunna vara en indikation på att

kroppar som förmodat har funnits i området, men dessa lösfynd skulle sannolikt vara svåra att skilja från de föremål som tolkas vara rituellt nedlagda.

Något som vore intressant att undersöka närmare är avståndet mellan mossar och bosättningar för att se om mossarna legat centralt eller i periferin. Detta skulle kunna ge information om man har behövt röra sig över stora områden för att lägga ner kropparna och om så är fallet skulle det innebära att nedläggandet av kroppar i mossar måste ha varit betydelsefullt. Dock har jag på grund av begränsningskäl tvingats att prioritera och därför har detta valts bort.

6. Summary

This paper investigates a number of bog bodies foremost from late Bronze Age to early Iron Age which have been found in bogs in Denmark, Sweden, the Netherlands, England and Germany. The purpose of this paper is to investigate the motive behind their deaths, whether they were sacrificed, executed as a result of crime or died under other circumstances. The paper also discuss the findings of artefacts and roadways in bogs and tries to find out why people were buried in bogs when at the time the common method of burial was cremation. The general interpretations among scholars are that the bog bodies were executed and buried in the bog as a result of crime or that they were sacrificed in a fertility context. Many comparisons have also been made between the bog bodies and the findings of ritual deposited artefacts in bogs. In addition to this, some have interpreted them as suicides or victims of accidents causing their drowning in the bog.

In my investigation of the bog bodies I have examined their external injuries, the findings of objects near and on top of the bodies and, in case of no apparent injuries, made comparisons with other bodies that sometimes have been found in the same bog. The injuries indicate whether the persons were killed and if the possibility that they were victims of an accident can be eliminated. Objects near or on top of the bodies may indicate if they were deliberately buried and in some cases also give some clues as to how and why they died.

My investigation has shown that the bog bodies I have examined do not exhibit similarities with each other, which makes it difficult to interpret them as sacrifices since they ought to have been killed in similar ways that being the case. In view of the variety of injuries and the objects that were sited near some of the bodies, I hold it likely that the bog bodies are individuals that have been executed as a result of crime or deviant behaviour of some sort. There are however three individuals where circumstances may indicate that they were sacrificed. Lindow II was afflicted such a great deal of violence that even a small amount of this would have been sufficient to end his life, the girl from the Windeby bog showed no signs of external injuries but was blindfolded and the hair on her head was partially shaven. Finally, the Grauballe man had before his throat was slit consumed a meal consisting of 66 different plants. These bog bodies differs from the others in my investigation but this difference does not necessarily mean that they were sacrificed. The motive of their deaths is a problem that is difficult to solve but in my opinion, in comparison to the other bog bodies, it is more likely that they were killed in a non ritual context.

Litteraturlista

Andersen, S., Geertinger, P., 1984. Bog bodies investigated in the light of forensic medicine. *Journal of Danish archaeology* vol. 3 1984, s. 111-119.

Archaeology Online. 1997. URL:
<http://www.archaeology.org/online/features/bog/violence1.html>, 2004-12-07.

Augustsson, S., 1992. *Våtlandets människor – mosslik i Nordtyskland och Sydkandinavien*. C-uppsats. Lund.

Ben Salah, Z., 1995. *Mosslikens kvinnor och män. Skillnader och likheter mellan de båda könen*. C-uppsats. Stockholm.

Bergmark, A., 1992. *I mossens djup – tre järnåldersmänniskor i fokus*. C-uppsats. Umeå.

Briggs, C. S., 1995. Did they fall or were they pushed? Some unresolved questions about bog bodies. *Bog bodies. New discoveries and new perspectives*. Red. Turner, R. C., Scaife, R. G, s. 168-183. British museum press. London.

Brothwell, D., 1986. *The bog man and the archaeology of people*. British museum publications. London.

Brothwell, D., Bourke, J. B., 1995. The human remains from Lindow moss 1987-8. *Bog bodies. New discoveries and new perspectives*. Red. Turner, R. C., Scaife, R. G, s. 52-59. British museum press. London.

Brunaux, J. L., 1988. *The celtic gauls: gods, rites and sanctuaries*. Seaby. London.

Burenhult, G., 1999. *Arkeologi i Norden 2*. Natur & Kultur. Stockholm.

Coles, B. & Coles, J., 1989. *People of the wetlands. Bogs, bodies and lake-dwellers*. Guild publishing. London.

Cunliffe, B., 1974. *Iron age communities in Britain*. Routledge & Kegan Paul. London.

Fisher, B., *Out of the bogs at the Canadian Museum of Civilization*. URL:
<http://www.pathcom.com/~robefish/articles/Bogs.htm>, 2004-12-07.

Glob, P. V., 1965. *Mossarnas folk. Järnålderns människor bevarade i 2000 år*. Natur och kultur. Stockholm.

Green, M., 1998. *Human sacrifice in iron age Europe*. URL:
<http://www.britarch.ac.uk/ba/ba38/ba38feat.html#green>, 2004-12-07.

Green, M., 2001. *Dying for the gods. Human sacrifice in iron age & Roman Europe*. Tempus publishing. Stroud.

Karsten, P., 1994. *Att kasta yxan i sjön. En studie över rituell tradition och förändring utifrån skånska neolitiska offerfynd*. Almqvist & Wiksell International. Stockholm.

Kekkonen, T., 1996. *Mosslik*. C-uppsats. Uppsala.

Munksgaard, E., 1984. Bog bodies – a brief survey of interpretations. *Journal of Danish Archaeology* vol. 3 1984, s. 120-123.

Painter, T. J., 1995. Chemical and microbiological aspects of the preservation process in sphagnum peat. *Bog bodies. New discoveries and new perspectives*. Red. Turner, R. C., Scaife, R. G, s. 88-100. British museum press. London.

Patrick, P., 2000. *Bloodlust, salvation or fertile imagination? – Human sacrifice in Early Northern Europe*. URL:
<http://home.arachsys.com/~tmo/beasts/piparticle.html>, 2004-12-07.

Powell, T. G. E., 1959. *Kelterna*. Thames and Hudson. London

Ross, A., Robins, D., 1990. *Druidens död. En arkeologisk thriller*. Bonnier Fakta. Stockholm.

Stjernquist, B., 1965. Det svenska materialet. *Mossarnas folk. Järnålderns människor bevarade i 2000 år*. Red. Glob, P. V, s. 165-168. Natur och kultur. Stockholm.

Ström, F., 1942. *On the sacral origin of the germanic death penalties*. Lund.

Tacitus., *Germania*. Översatt av Alf Önnersfors. Stockholm 1960.

Tollundmanden – Ed møde med din fortid,. URL:
<http://www.tollundmanden.dk/flere-moselig.asp>, 2004-12-07.

Turner, R. C., Scaife, R. G., 1995. *Bog bodies. New discoveries and new perspectives*. British museum press. London.

Van der Sanden, W., 1995. Bog bodies on the continent: the developments since 1965, with special reference to the Netherlands. *Bog bodies. New discoveries and new perspectives*. Red. Turner, R. C., Scaife, R. G, s. 146-168. British museum press. London.